

Congo in de literatuur

Themanummer van *Armada: Tijdschrift voor wereldliteratuur*

Zestiende jaargang, nr 59, juni 2010.

119 pp. ISBN 978 90 284 2317 6 / NUR 324 / ISSN 1384 105 X

Het kwartaaljaarschrift *Armada: Tijdschrift voor wereldliteratuur* richtte in 2010 zijn blik op Congo, de voormaligie Belgische kolonie, die al jaren een terugkerend onderwerp in de Vlaamse letteren is. Aanleiding voor het themanummer was het feit dat Congo een halve eeuw onafhankelijk werd – op 30 juni 1960. *Congo in de literatuur* belooft de lezer rond te leiden door de zo rijke koloniale en postkoloniale literatuur over Congo. Het nummer bevat verhalend proza en beschouwende stukken van Kristien Hemmerechts, Vincent Lombume, Mineke Schipper, Yves T'Sjoen, Luc Renders, Hans Bertens en Willem G. Weststeijn.

De verscheidenheid van onderwerpen die aan bod komen laat vermoeden dat er geen samenhangend concept achter al die bijdragen was. In "Belgisch Congo als utopische maatschappij: Een beschavingsroman van Gerard Walschap" probeert Luc Renders ons te overtuigen dat *Oproer in Congo* niet zozeer commentaar levert op het Belgische kolonialisme maar eerder het integrale wereldbeeld van Gerard Walschap te zien geeft. In Walschaps roman zou het dus niet om de kolonie gaan, maar om de schrijver zelf en zijn denkbeelden gesitueerd in een exotisch decor. Volgens Yves T'Sjoen bevestigen romans van Walschap, Piet van Aken en Jef Geeraerts bepaalde westerse koloniale denkbeelden en laten ze als zodanig een postkoloniale lezing toe. Hans Bertens richt zich op een van de bekendste en veelvuldig geïnterpreteerde literaire werken over Congo, *Heart of Darkness* van Joseph Conrad. Om uit te leggen waarom de Congo bij Conrad als "een opzettelijk anachronisme" (*Armada* 2010: 54) voorgesteld wordt, baseert hij zijn betoog op een aantal opvallende verschillen tussen de roman en een gedetailleerd dagboek dat Conrad bijhield. In "Kapuściński in Afrika" buigt Willem Weststeijn zich over het beeld van Afrika dat Ryszard Kapuściński schetst en hij overweegt de rol van de fictie in zijn boeken. Emmanuelle Radar poogt het omstreden stripverhaal *Kuifje in Afrika* als "koloniale lieu de mémoire" te verdedigen tegen recente beschuldigingen van racisme (*Armada* 2010: 89). In "Versies en bewerkingen van Constant De Dekens *Twee jaren in Congoland*" neemt

Winibert Segers verschillende edities van een van de oudste Vlaamse reisverslagen onder de loep. Diederik Oostdijk zoekt in zijn bijdrage "Als een schoothondje tegenover een sneltrein: Mark Twain en de strijd tegen koning Leopold" naar de oorsprong van Twains betrokkenheid bij Congo en reconstrueert de wisselvallige receptie van Twains pamflet *King Leopold's Soliloquy* (1905).

De beschouwende teksten zijn goed leesbaar, de keuze van de besproken literatuur omvat het gebruikelijke Vlaamse repertoire: Constant de Dekens' *Twee jaren in Congoland* (1900), Gerard Walschaps *Oproer in Congo* (1953), Piet van Akens *De nikkers* (1959) en Jef Geeraerts' *Ik ben maar een neger* (1963). Ook de keuze van de twee Poolse klassiekers - Conrad (eigenlijk: Korzeniowski) en Kapuściński is weinig verrassend. Het is wel opmerkelijk dat Weststeijn in het tweede geval wel over *De keizer* (1978 [Ned. vert. 1984]) en *Ebbenhout: Afrikaanse ontmoetingen* (1998 [Ned. vert. 2000]) schrijft, maar *De Voetbaloorlog* (1978 [Ned. vert. 1991]) buiten beschouwing laat, terwijl dit boek juist over Kapuściński's belevenissen in Congo verhaalt.

De *Armada* over Congo is zodoende vooral een eerste en zeker niet oninteressante introductie in de Vlaamse en buitenlandse literatuur over Congo. Voor de reeds ingewijde lezer hebben de beschouwende artikelen weinig nieuws te bieden. De redactie heeft hier een kans laten liggen, om de gelegenheid te baat te nemen, nieuwe wegen te verkennen buiten het gangbare academische vertoog. Yves T'Sjoens opmerking "dat het onderzoek (naar de koloniale en postkoloniale prozaliteratuur in Vlaanderen) nog een aanvang moet nemen" (*Armada* 2010: 24) verliest na dit nummer niets aan geldigheid.

De redactie heeft een kans laten liggen om ruimte te creëren voor nieuwe ideeën en benaderingen, die juist in essayistische vorm buiten het beperkende keurslijf van de academische vorm hadden kunnen worden verkend, hoewel de huidige stand van de bestudering van de Congo-literatuur dit zeker verdient. Polemieken met de eerder geopperde opinies treft men in dit nummer evenmin. "Contrapuntische leesmethode" levert hier veel minder op dan beloofd wordt (*Armada* 2010: 15). De redactie heeft helaas de gelegenheid ook niet aangegrepen om te laten zien dat er nog meer interessante literatuur bestaat buiten de platgetreden Congo-canon, terwijl de belangstelling voor de gewezen Belgische kolonie de laatste tijd bloeit als nooit tevoren en er veel nieuwe verhalen en romans verschijnen waarin het Congo-motief in verschillende variaties terugkomt, naast allerlei (populair-)historische werken. Opvallend is ook dat Congolese auteurs en hun kijk op Congo en de Belgische kolonisatie amper aan bod komen. Het contrasteren van literaire getuigenissen uit België en Congo zou in een tijdschrift als *Armada*, dat zich op wereldliteratuur richt, eigenlijk voor de hand liggen.

Veel wordt goedge maakt door een aantal korte prozastukken, waarvan drie op persoonlijke impressies en herinneringen zijn gebaseerd. Zij vormen een van de sterkste punten van deze Congo-aflevering van *Armada*.

In het nostalgische "Zandwegen en kinderkopjes" diept Justine Linnebank herinneringen aan Congo in Brussel op: de (on)zichtbare sporen van de kolonie in de Belgische hoofdstad in de jaren vijftig en zestig.

In "Papa in Kongo" van Kristien Hemmerechts fungeert een ivoren armbandje als de Proustiaanse madeleine: het doet de schrijfster aan haar vader denken van wie ze het ooit

cadeau heeft gekregen, en via haar vader aan Congo. Deze korte tekst noopt tot reflectie op de kolonisatie als een taboe-onderwerp in de Belgische maatschappij en het verdringen en verzwijgen van het moeilijke koloniale verleden.

Mineke Schipper heeft haar Congolese ervaringen al eerder verwerkt in de roman *Conrads rivier* (1994). Hetzelfde doet ze in "Back home in Congo": een ooggetuigenverslag van gewelddadige gebeurtenissen tijdens een rebellie in 1964 in toenmalig Stanleyville, nu: Kisangani. Schipper blikt terug op deze rebellie en vertelt tegelijk over haar terugkeer naar Congo in november 2009; ze bracht toen een bezoek aan universiteit van Kisangani/Stanleyville waar ze ooit les gaf. Schippers verhaal is aangrijpend door zijn eenvoud; de herinneringen zijn 'gewoon,' niet opgesmukt of opzettelijk choquerend. Ze registreert slechts wat haar opvalt: corruptie, het toegenomen geloof in de hekserij de steeds grotere aanwezigheid van de Chinezen (dezelfde, ietwat 'verbaasde' constatering treft men ook in *Congo* van Van Reybrouck en in *Afscheid van Congo* van Mortier aan). Schipper laat in haar bescheiden verhaal iets essentieels van de Congolese tragedie zien. Tussen de regels van "Back home in Congo" dient zich de paradoxale constatering aan dat er enorm veel in Congo is veranderd, maar tegelijkertijd ook heel weinig.

"Een stem in mijn schoot" van de Congolese schrijver Vincent Lombume dateert uit het jaar 2006. Volgens Marijke Caris die het verhaal vertaalde en van een korte inleiding voorzag, schrijft Lombume vooral "over de tirannie van macht, van honger, van geloof en bijgeloof, en over de kracht om je handen in die modder te steken en jezelf te boetsen" (*Armada* 2010: 63). "Een stem in mijn schoot" speelt zich af in Kosovo, een sloppenwijk in Kinshasa en lijkt in eerste instantie een realistisch beeld van het leven in dit soort wijken, maar vormt tegelijk ook een teken van onvoorwaardelijke liefde voor het geteisterde en vernederde land dat van niemand en tegelijk van iedereen is. Onafhankelijk van de concrete (Congolese) setting kan het ook gelezen worden als een verhaal over mensen die verstoten zijn, maar desondanks een verlangen koesteren naar intimiteit en liefde, zelfs bij de diepste vernedering, "in de tijd van wroeging en verbittering" (*Armada* 2010: 70). Het verhaal gaat zodoende niet alleen over een sloppenwijk, maar wijst veeleer op "het vanzelfsprekende van de liefde [...], liefde boven bijgeloof, geloof en angst, die mensen ophitsen en voortdurend tegen zichzelf opzetten" (*Armada* 2010: 70), een gevoel dat uit het binnenste komt, als een stem uit de schoot. Dit aangrijpende verhaal kan men als een algemene reflectie op het koloniale verleden beschouwen, met de personificatie van Congo in de figuur van de ik-vertelster, een oude prostituee.

Bożena Czarnecka

Universiteit van Wrocław
bczar@uni.wroc.pl

Jerzy Koch

Adam Mickiewicz Universiteit, Poznań
jkoch@ifa.amu.edu.pl